

dec. 91

MARIA OTO ESQUERRA.

Datum interview: maandag 25 juni 1990.

Plaats: Toulouse, haar huis, in aanwezigheid van Manuel en Agueda (haar jongere zus).

H: Ik heb al met iedereen gepraat, hahahaha, en nog steeds niet met jou. Hoeveel jaar heb je Albalate niet meer gezien? Ben je nog in Albalate geweest?

M: Siii.. sedert Franco gestorven is ben ik er drie keer geweest, si..

H: En hoe vond je het dorp?

M: Eh.. zeer veranderd.. zeer veranderd.. oeeeee.. het is niet meer hetzelfde...

H: Hoezo?

M: Die straat was.. die nieuwe straat.. die ze aangelegd hebben.. dat waren allemaal campos, gronden... en de acequia was descubierta.. niet overdekt.. en je zag het.. het water.. en je zag de bolsa(?) van de molen.. zoals we zeggen..

H: De molen daarboven?

M: Ja.. de molen boven.. want wij.. woonden daarboven bij de molen.. daar waar.. daar waar ze het huis van m'n broer gebouwd hebben..

H: Ja, ja.. Het huis nu is erg mooi.. en groot. Was het vroeger ook zo groot?

M: Daar.. in dat huis zijn we allemaal grootgebracht.. Oh nee, nee.. Ja het terrein wel.. was wel zo groot.. maar het huis.. enfin.. Er was.. beneden was de keuken... de ingang.. la cuadra, voor.. de.. de.. de koei.. eh de burras, de ezels.. en een kamer.. en één boven.. Dan was er een trap... en was er een grote woonkamer, sala.. en een grote kamer.. daar binnen.. en dan had je.. een trap de palo, van balken.. en de droogzolder... Había puesto.. la casa era así..

H: Dus vrij klein voor veel mensen?

M: We waren met ons elven..

H: Elf? Vier broers?..

M: Zes.. zes broers en zussen en twee echtparen.. m'n grootvader en m'n grootmoeder.. en m'n vader en m'n moeder.... Elf..

Manuel: zeven broers en zussen..

M: Ah.. si.. zeven, je hebt gelijk.. ja, ja, ja.. zeven.. We waren met ons achten geweest.. de oudste.. die ging heel jong dood.. hij ging dood toen hij vijf of zes jaar was.. hij ging jong dood.. m'n oudste broer...

H: In welk jaar was dat ongeveer.. in de jaren 20.. 30..?

M: Oh... ik ben nu 80.. ik ik was twee.. jaar... Ik ben in '09 geboren.. in '08..of '07.. was dat...

H: Ah, ja.. dus veel vroeger.. En daarna kwamen er nog vijf..?

M: Daarna kwamen er nog vijf..ha, ha.. Zij (wijst op haar zus Agueda).. heeft m'n vader niet gekend.. nee.. Want zij was nog

erg jong...

Agueda:.. ik was drie jaar..

M: Ze was nog maar drie..

H: En je moeder moest daarna dus werken voor..

M: La pobre.. de arme ziel.. m'n moeder.. er was niemand anders die kon werken dan zij.. de arme.. boeoeoe.. Ze was een moeder... er was niemand zoals zij...no.. Want.. om 5 kinderen op te voeden, groot te brengen.. en.. en ze deed het land niet weg.. en.. alles wat m'n vader en m'n grootvader bewerkten.. daar hield m'n moeder toezicht op.. Met de kleintjes.. en m'n arme broer die doodging.. hij was.. Toen m'n vader doodging was hij.. 16 jaar.. 15.. 14.. jaar was hij.. Antonio.. José.. die in Albalate woont.. was vier jaar jonger..

Manuel: José is in '19 geboren..

M: En daarna... Francisco.. die was ook nog klein..

Manuel: Francisco in '20..

M: Maar.. allemaal.. allez.. allemaal.. aan het werk...M'n oudste zus en ik.. wij gingen dienen in Terrasa..

H: Ja? Hoe oud waren jullie?

M: Ik was 14 jaar.. en de oudste.. 11 jaar.. en ik was 14.. want ik was de oppas(?).. van alle kleintjes.. om ze te distraer.. te vermaken.. om ze mee uit wandelen te nemen... Want m'n moeder.. we waren arm.. ze moest werken.. en toen gingen m'n vader dood.. en m'n grootvader.. en allemaal.. eh.. No... m'n moeder hield me bij zich... liet me niet eerder in een dienstje gaan dan met veertien jaar want ik moest voor al die anderen zorgen... ze vasthouden, tenerlos.. Want toen was het de gewoonte.. dat is niet zoals nu... je legt ze in bed en laat ze daar.. maar toen.. altijd op de arm.. altijd droeg je ze op de arm.. altijd..

H: Jij speelde zo'n beetje voor moeder.

M: Ehm.. met veertien jaar vertrok ik.. toen het kleintje..

Agueda was geboren.. in november, nietwaar..

Manuel: December..

M: December.. ja.. En ik ging weg.. in hetzelfde jaar.. nee.. het volgende jaar.. in september.. en toen had je die leeftijd.. hoeveel maanden? December, januari.. 10 maanden..

H: Wie nam jouw werk over toen je wegging?

M: M'n grootmoeder.. m'n oma.. was er nog..

Agueda: M'n grootmoeder was als een moeder voor me..

M: Oh.. we hielden allemaal heel veel van haar.. En nu nog.. ieder jaar, ieder jaar.. brengen we bloemen naar haar graf.. dat is in Fronton.. Wij woonden daar op de campagne bij Fronton.. Hoeveel kilometers hiervandaan..

Manuel: 29..

M: 29 kilometer..

H: En dan gaan jullie allemaal?

Manuel: Naar de torre.. boerderij, 30 of 32..

M: En ieder jaar brengen we bloemen naar het graf.. Agueda en ik.. van de arme ziel, la pobreta.. want ze had gezegd... 'als ik dood ga.. zal niemand meer aan me denken.. alsof ik nooit op de wereld geweest was..' zei het oudje, la viella.. 'Que sí, que sí.. zullen we aan u denken..' En nu.. zolang als ik leef.. ieder jaar.. En als zij doodgaat.. en ik.. zullen de jongeren het wel

laten om de grootmoeder op te zoeken..
Het is ook anders.. Voor ons is het een grootmoeder.. voor hen
is er ook een grootmoeder.. maar zonder haar te kennen.. sí, sí..

H: Ben je naar school geweest?

M: Ik?.. Maar heel weinig.. heel weinig.. heel weinig.. Met 7
jaar.. gingen we al naar de monte.. en de monte was erg ver.. de
Lecineras..

(Manuel wordt verzocht om niet tussendoor te babbelen.)

M: Als je in Albalate bent geweest weet je waar de Lecineras
zijn.. op twee tot drie uur van het dorp.. Pues.. met zeven
jaar.. waren daar.. m'n vader, m'n grootvader, m'n grootmoeder..
m'n broer en ik.. Zij viere bleven daar op de monte.. slapen..
en m'n vader.. de arme.. bond me op de burra, ezel.. ~~ponía el~~
~~caballo, spande de wagen in..~~ en als de zon onderging, cuando cae
el sol.. eh.. allez.. en neem dit voor ons mee en brood.. en wat
ze nodig hadden om te eten... Merk je wat een geheugen ik heb
voor toen.. ik heb nooit iets vergeten...

H: Waar hadden jullie toen je land? Was het jullie land?

M: No, no.. arrendao.. gepacht.. Van de familie hadden we alleen
maar de Rolleros.. de rest was gepacht.. de percelen.. We hadden
veel.. maar alles gepacht.. En als ik thuiskwam.. m'n moeder:
'wat moet je morgen meenemen?'.. 'dat en dat, tal cosa y tal
cosa'.. en m'n moeder maakte dat 's nachts klaar.. en ze zette
het op de binnenplaats.. alles voorbereid... En de volgende dag
om.. riep ze me.. 'He, María.. je moet weg.. allez'.. en ze zette
me op het rijdier en alles wat ik mee moest nemen.. en tegen de
ezel zei ze.. die heette Morica.. 'alla!, Morica!.. je moet daar
naar de Lecinera gaan', naar de eerste of naar de tweede.. daar
waar ze waren... en ze hoefde niets anders te doen dan dit tegen
de ezel zeggen.. en de burra bracht me naar de plek... hahaha..
Je ziet, dat kan je bijna niet uitleggen.. sí, sí.. ~~hi~~ bracht me ^{2y}
naar de plek.. als het op de eerste van de Lecinera was.. dan
stopte ze daar en werd ze afgeladen.. en als het op de tweede
was.. dan liep ze verder.. Je kan je niet voorstellen wat die
pobre burra kon... sí.. ze was erg intelligent.. tenía mucho
conocimiento.. sí, sí... meer dan ik toen.. arme ik.. wat was ik
nou.. zeven jaar.. En naar school, wanneer ben ik daar geweest?..
toen ik communie moest doen.. om de doctrina te leren, de
christelijke leer.. sí.. Dat was verplicht.. dat was verplicht..
Om de doctrina.. doctrina te leren.. ben ik naar school geweest..

H: Niet om lezen en schrijven te leren?

M: Eh.. ik leerde toen een beetje.. ik kon, sabía wel iets.. maar
heel weinig.. om te lezen.. daarin kon ik me verdedigen.. me
defendía.. en de juffrouw.. (door elkaar gebabbeld.)
.. om communie te doen.. met zeven.. met zes jaar. Want zo niet..
als je ouder bent.. krijg je geen vrijer.. novio.. hahaha.. Dus
deed ik communie..

H: Toen was je zes, of wat ouder?

M: Nee.. zes jaar.. sí, sí..

H: Dat was dus het enige jaar..

M: ..dat ik naar school ben geweest.. En zelfs toen nog liet de
juf me.. ze had haar huis daar boven de school.. en ze maakte
daar de maaltijden klaar en ze maakten daar het vuur en ze zei:

'María.. jij wordt nog eens capuchero', hahahaha.. terwijl ik nauwelijks schrijven kon.. Want ik was niet dom.. wat me geleerd werd.. want.. rekenen, las cuentas.. dat corrigeerde ik bij de anderen.. de juf liet me het rekenwerk van de anderen nakijken.. Maar.. wat ze me onderwezen dat leerde ik snel.. toen.. daarna ben ik er niet meer geweest en ben ik alles vergeten.. Maar in die tijd.. sí, sí... liet ze me het rekenwerk van de anderen corrigeren..

H: Je hebt dus 't ongeluk gehad niet later geboren te zijn geworden, zoals je zus bijvoorbeeld les heeft gehad van doña Segunda..

M: Ja, ja.. ik.. ik heb geen geluk gehad met naar school gaan.. nee.. Op de leeftijd van 7 jaar gingen we werken.. iedereen..

H: Tot welk jaar?

M: Tot veertien jaar.. toen ging ik weg.. naar Terrasa.. daar diende ik tot ik 23 was. Met 23 trouwden we.. 23.. toen ik 23 was trouwde ik..

H: Dat was dus in '32?

M: In '33.. ja.. in '33 trouwden we en in '34 of '35 was het al oorlog..

Manuel: Nee, in '36..

M: O, in '36.. dat herinner ik me niet.

H: Maar ben je toen in Terrasa gebleven, met je echtgenoot?

M: Ja, in Terrasa, sí.. En daarna kwam de oorlog.. We woonden niet meer dan een jaar in Terrasa.. toen de oorlog kwam.. Como todo es casear la comida (?).. het is een grote capital, hoofdstad.. Toulou.. eh.. Terrasa.. en m'n man.. die zag dat hier in Albalate men in het communisme libertario leefde.. en m'n man had altijd al daarvoor gevochten.. oh.. Ik was het niet.. omdat ik met de kinderen van de rijken omging... ik zag alleen hun maar.. Naar de mis iedere zondag.. oh.. en daar mocht ik niet afwezig zijn.. he. Om 5 uur 's morgens.. opstaan.. om het hele huis te dweilen, fregar.. het ontbijt te maken.. om presta, klaar te zijn voor de mis van 6 uur.. voor de mis van de dienstmeisjes.. die was voor de dienstmeisjes.. die mis..

H: Verplicht?

M: Verplicht, ja.. We gingen erheen met de mand.. om naar de markt te gaan... met de portemonnee.. maar de mis.. en als die afgelopen was.. boodschappen doen.. en dan naar huis om het middagmaal voor de anderen klaar te maken..

H: Het geld dat je toen verdiende, was dat voor je familie of voor jezelf?

M: Voor m'n moeder.. de arme.. ze was weduwe geworden.. Voor mezelf.. een beetje.. dat moest wel zo zijn.. om me te kleden en zo.. maar.. het meeste stuurden we naar de pobreta mi madre, m'n arme moeder.. Sí.. want.. weduwe met 5 kinderen.. met de oma.. die al erg oud was.. sí.. En dat was het leven dat we leidden.. Het was terrible, verschrikkelijk.. Tot de jaren 30.. Ik heb altijd gewerkt, he..

H: Toen je getrouwd was moest je toen ook werken?

M: Niet zoveel.. nee.. maar tot op zekere leeftijd.. oh.. dit is

iets wat ik je uit moet leggen.. Met het jaar.. het jaar dat de oorlog uitbrak.. en er in.. eh.. ze in Albalate in het comunismo libertario leefden... toen zei m'n man: 'ik ga.. ik wil naar Albalate'.. En ik: 'wat moet je in Albalate?'.. ik wilde er niet heen.. en hij zegt: 'ik heb m'n hele leven gevochten.. vanaf m'n 16e jaar.. om in het comunismo libertario te leven.. Ik moet er heen'.. Dus wij vertrokken naar Albalate...haha.. En een jaar nadat we in Albalate aankwamen, moesten we weer vertrekken.... Bombardementen!.. die het dorp in vuur en vlam zetten.. En we waren net thuis.. in het huis waar we woonden.. op de weg naar Alcolea.. hoe leg ik het je uit.. de weg naar Alcolea.. daar was een huis.. ehm.. van de fascistien..

Manuel: De torre van Salvador..

M: Van die.. die de winkel heeft.. in.. de Spar..

H: In de spar zelf?

Agueda: nee die van de Spar.. de vader van haar van de spar.. haar moeder..

M: Haar zus, de oudste, Francisca.. (discussie, wie is wie).. No.. het was Francisca.. Haar man was de broer van... eh.. van Josefa.. van.. de moeder van de.. oi.. wat een taal..

H: In 't Frans?

M: ... de moeder van Josefina.. De broer van de moeder van Josefina.. was de echtgenoot van haar.. de, van Ignacio.. Na een jaar moesten we dus vertrekken.. een bombardement.. ik herinner me nog... er viel er een.. op 't balkon.. en alles viel naar beneden... en hij maakte een gat.. zo groot.. de bom die gevallen was.. En wij waren achter.. in dat huis.. gelukkig.. en dat heeft ons gered.. En m'n prima.. ..m'n prima hermana.. la Joaquineta.. ik weet niet of je haar kent.. die woonde in die buurt.. Ze leeft nog steeds, he.. de aarde was volledig verwoest.. en zij: 'oh.. oh'.. en ze huilde.. en.. la.. daar.. waar ze stond.. de arme.. daar was de grond helemaal verwoest.. met haar zoon.. met haar zoontje in haar armen.. Aprés.. daarna.. vertrokken we naar de wijk.. naar het huis van m'n moeder... in de afueras.. de buitenwijk.. en ik kwam haar tegen.. bang dat ze was geweest.. : 'oh.. in jullie huis.. dat en..' Oi.. de arme stakker.. en we omarmden elkaar.. en geloof je maar dat je huilt.. huilen.. oh.. Ik weet niet hoe we ons eruit hebben kunnen redden.. ik weet het niet.. ik weet het niet.. Naast ons huis.. in casa Santuro (?) hadden ze drie koeien... die drie koeien zijn allemaal geraakt.. en de burro.. We hebben geweldig veel geluk gehad.. Met alles wat we hebben meegemaakt hebben we toch geluk gehad.. want.. sí.. het is waar.. ze hebben ons niet geraakt in de oorlog.. Behalve dat... bij de grens..dat m'n zoon se helaba.. zo bevroren was.. dat hij doodging.. en m'n abuela.. la pobre.. hahaha.. descanse.. uitgeput in de sneeuw.. en er was een smal pad.. waar we allemaal overheen moesten.. y se hizaba la mujer.. en ze viel flauw(?) de vrouw.. y pues: 'en ik.. en de soldaten.. bim.. bam.. die kwamen voorbij in de pas en volbepakt.. en die kwamen voorbij en ik zei: 'Ya.. ya.. ya! Ze zal vallen.. niet passeren.. ga er niet langs! Ay..!'

Stukje uitgewist..

En ze was moe van het lopen.. en ze viel over de rand naar beneden.. als een ariso.. een rollende steen.. hahaha.. 'Ah.. ze

is dood!', riepen we.. 'ze is dood.. oma is dood.. ze is dood..' En na een tijdje.. we moesten nog verder naar beneden, we daalden nog steeds.. het was verschrikkelijk.. die afdaling.. steeds verder naar beneden.. oe.. als ik daar nog aan denk.. En daar kwamen we haar weer tegen.. ze zit op een steen.. zo.. ze rustte uit.. met voeten.. haar benen.. zo.. bloedeloos van de kou.. de arme vrouw..

Stukje uitgewist.

En 't enige wat ze riep was: 'ik heb m'n ribben gebroken', haha.. 'ik heb m'n ribben gebroken'.. de arme vrouw..

Agueda: We moesten een rivier oversteken.. we moesten een rivier over..

M: .. en ze bleef op de grond zitten.. en ze zei: 'ik heb m'n ribben gebroken, laat me, laat me.. ik heb m'n ribben gebroken!'.. Aj.. zo wanhopig, uitgeput was die arme vrouw..

H: Ze wilde niet meer verder?

M: Nee.. ze wilde niet meer.. de arme vrouw.. En ze heeft daarna nog 11 of 12 jaar geleefd.. 11 jaar was het.. Ze was bijna 100 toen ze stierf he.. 100 jaar..

Manuel: 99 en negen dagen..

M: Ze is nog erg oud geworden.. de arme.. En ze heeft nooit.. een dokter bezocht.. Nooit is ze bij een dokter geweest.. nooit. Nooit heeft ze medicijnen gebruikt.. Als ze bijvoorbeeld een wondje had dat bloedde.. legde ze er een handvol aarde op en zo genas ze.. En toen we... naar deze massa gingen.. hadden we een tela de rañas.. (onverstaanbaar).. en de arme kon alle pijn doen verdwijnen.. Ze wist van alles.. Ze was erg intelligent.. m'n grootmoeder.. oeoe.. En ze kon niet lezen.. want ze was nooit naar school geweest.. nog minder dan ik.. Ze wist niet eens waar de school stond..

Agueda: En toen we vertelden dat hij op het plein stond.. hahaha.. wilde ze dat niet geloven... Ze was zelfs niet bij de deur van de school geweest..

Ze wist alleen waar de kerk was.. want ze was verplicht daarheen te gaan..

M: En ze aten brood... op zondag.. Andere dagen aten ze dat niet.. in die tijd..

H: Eén keer per week?

M: Brood? Ja.. een keer per week.. op zondag. En op een keer.. hahaha.. la pobre.. m'n moeder.. er was een tante.. de zus van m'n grootvader... die woonde in de torre.. een beetje hoger dan daar waar m'n grootouders woonden... en m'n tante.. m'n tante.. de grootmoeder van de torrero.. Miguel.. dat was de broer van m'n grootvader.. die gaf een stuk brood aan m'n moeder.. en..ze zei.. en toen ze thuiskwam zegt ze.. : 'kijk eens, vader.. m'n oom heeft me een stuk brood gegeven'... Hij zegt: 'leg het weg.. dan eten we het zondag op'.. En hij gaat het zoeken en toen hadden de ratten het opgegeten'.. hahahaha.. De ratten hadden het brood opgegeten.. hahahaha...

Dat maakte... m'n grootmoeder mee.. m'n moeder, la pobre.. die toen tien of elf jaar was..

Manuel: de torre stond aan de weg naar Monzón..

M: No.. m'n moeder en m'n grootmoeder woonden in de torre op weg naar Monzón.. Dit was in de torre nueva.. de nieuwe torre.. (?)

in het huis van mis primos.. de drie broers... sí, sí..

H: Wat herinner je je van de tijd dat je met je man terugkeerde naar Albalate? Hoe was het dorp?

M: ...met het communisme? Oh.. we hadden veel te eten.. het ontbrak ons aan niets, he... Nee.. met de kollektiviteit ging het erg goed... met het boekje.. zonder geld.. zonder iets... Je ging met het boekje... naar de coöperatie.. en ze gaven je het rantsoen van de dag.. maar je hield ervan over.. oh.. sí.. Als ze een schaap.. een koe geslacht.. geslacht hadden.... dan verdeelden ze die in zoveel kilo per persoon.. sí.. Nee.. het jaar dat we er woonden hebben we er goed gegeten.. sí.. sí.. sí.. En daarna por camino, op weg... Eén jaar in Albalate.. naar de provincie Cataluña.. een maand op weg.... lopend.. nooit op een rijdier... nooit, nooit, nooit... Op het rijdier, de kar zaten m'n grootmoeder, m'n zoon en mi sobrina, m'n nicht.. en m'n broer, de arme.. die niet kon lopen... omdat hij was... hij had.. tuberculose.. daar... in z'n botten.. en zij gingen met de ezel.. die we toen hadden.. En dat was.. de wegen die we overgingen waren.. waren.. erg putos, slecht.. We liepen... tot het nacht werd, dan stopten we... op het land.. of in het hooi... tot in een varkenskot hebben we geslapen.. herinner je je dat? (Aan Agueda.) Ze hadden de varkens geslacht in de maand.. in de maand.. welke maand was dat?

A: November, december..

M: November, sí.. en die was... de mensen hadden hem wel al schoongemaakt... Het was in februari.. in maart..

Agueda: Dat van die varkens.. dat was al bij de grens..

M: Sí, mais... (door elkaar gepraat over de maand.)

H: Hadden jullie die varkens bij je?

M: No.. dat was al gebeurd.. we sliepen waar de varkens hadden geslapen.. want ze hadden ze al geslacht.. want het was de tijd van de slacht geweest.. Ze hadden ze geslacht.. en toen was het er leeg.. en toen konden wij ons daar te slapen leggen, nos metimos allí..

En een andere keer... sliepen we in de greppel.. de greppel.. hoe noem je die.. langs de weg... En daar.. een kou.. een ijs... in die nacht.. claro.. we werden wakker helemaal bedekt.. ik begrijp niet hoe we dat allemaal hebben kunnen verdragen, volhouden.. ik weet het niet.. ik weet niet hoe we ons daartegen hebben kunnen wapenen.. We werden op een dag wakker... no.. voordat we gingen slapen.. nietwaar?... dat bombardement... in Vic..

Agueda: Nee.. dat was niet in Vic..

M: Sí, sí... we gingen naar Vic.. het was voor Vic.. en toen we Vic binnengingen.. in de middag.. een bombardement!.. en we stopten omdat al die bommen vielen.. en daarna.. ik geloof dat dat was.. het was... je zag verbrande karren.. en mensen.. dood.. we konden er nauwelijks langs.. Alors.. bleven we op een pago, een terrein.. met water onder ons.. en ijs boven ons.. oi.. Herinner je je dat we er... met tia, tante, Iñez waren? Nee... het was... hoe heette ze... ehm... de vrouw van de Serrenos... hoe heette die arme vrouw?... Iñez heete haar zus... ik kan me niet herinneren hoe ze heette.. ehm.. ik weet het niet.. ik herinner het me niet, he.. Oh.. jee..

H: Maar zij was een vrouw die met jullie meeging?

M: Sí, sí, sí.. De vrouw van de Serreno die in Albalate woonde..

in dezelfde straat met haar man en haar zoon.. En de zoon ging
DOOD.. HEBBEN ZE GEDOOD..

MANUEL: ZE HEBBEN HAAR GEDOOD.. EN HEM.. EN DE DOCHTER..

M: De zoon.. nee, de dochter.. Trinidad... Ja zo heette ze
Trinidad.. Hebben ze dat meisje ook vermoord?

A: Si..

M: Oh, dat wist ik niet.. ik wist niet dat ze al dood was..

H: Vermoord? Op het campo de las Viñas?

A: No, no.. in Albalate zelf.. in het dorp..

Manuel: De enige die er nog over is.. zoals ik al zei.. is
Francisco.. die woont in de straat... van de Fernandos.. Hij
woonde in dat huis.... van de Miguerras... Francisco Miguera..
heette hij.. Rodellaro.. Miguera Rodellaro...

H: Maar waar hebben ze ze gedood?

Agueda: In Albalate.. Dat is in Albalate gebeurd. Want.. de nacht
dat we samen geslapen hebben voordat we in Vic aankwamen... dat
was de nacht dat we boven het water sliepen.. toen werden we
wakker van het ijs.. we waren wit.. van de ochtenddauw... En
daar.. die vrouw.. daar gingen we uit elkaar.. en we hebben haar
niet weer gezien... Ik weet dat ze teruggekeerd is.. naar het
dorp.. en dat daar de fascisten haar hebben gefusilleerd... en
wij gingen verder naar Frankrijk...

M: En wij hadden het geluk..

H: Maar ligt ze niet op het campo de las Viñas?

A: Sí, sí, sí, sí...

H: Ik dacht dat er nog meer doden waren... ik begrijp het nu.

M: En wij hadden het geluk dat we met m'n man gingen.. en met z'n
been gebroken.. door een... hij was gewond geraakt aan het
front.. door een granaat.. nee.. hoe heet dat... een abus(?)...
die ontplofte.. Ze waren met z'n vieren... op.. wacht.. in de..
loopgraaf.. in de loopgraven liepen ze op wacht... met z'n
vieren. En van de vier bleef alleen hij over... en een kapot
been.. En er was er een die hij op z'n schouders de loopgraaf
in droeg.. daar kon hij niet meer.. en de ander overleed.. En m'n
man pakte ze op.. toen hij daar aankwam... hij bloedde... hij
bloedde.. toen hij de loopgraaf inkwam.. en ze brachten hem naar
de eerste hulp... daar in Cataluña.. Ze brachten hem eerst naar
de eerste hulp daar.. daarna... brachten ze hem naar Manresa...
naar Ordesa.. nee.. Manresa.. ja.. naar Manresa.. En daarna bleef
hij in een ziekenhuis... en wij gingen weer terug.. Wij waren
vluchtelingen.. in Cataluña.. We bleven daar een jaar... in
Cataluña... Taragona, Cataluña.. een jaar. En daarna.. trokken we
weg uit Cataluña.. gingen we naar Frankrijk..

H: In Cataluña hebben jullie gewerkt?

M: No.. ik niet.. we waren vluchtelingen en we werkten niet.. no,
no.. (door elkaar gepraat over werken)

En toen we hierheen kwamen... madre mía.. aan de grens.. wat we
niet allemaal meegemaakt hebben (?).. en we trokken erover..
Daarna.. ahora.. daarna zijn we erg goed ontvangen.. wij.. hier
in Frankrijk.. ah.. sí.. he.. We hadden geluk... Zij die in
concentratiekampen terecht kwamen.. hadden het slecht.. Maar wij
kwamen terecht in een huis.. van een rijkard.. die in Toulouse
woonde.. hij was bankier.. sí.. hij was bankier.. En.. de
burgemeester vroeg hem.. want de burgemeester was socialist.. sí,

sí.. en hij vroeg hem onderdak voor de Spaanse vluchtelingen, sí, sí, sí.. en hij stond het toe.. En daar vonden we.. in iedere.. er waren drie grote kamers beneden... in iedere kamer een grote, heel grote tafel... met grote stukken brood en koffie met melk... (Onderbreking.)

A: We waren gebleven in het dorp, het huis van de bankier..

M: En dat was een hele goede plek.. daar zijn we goed ontvangen.

Agueda: In dat huis woonden we met ruim vijftig mensen.. in één huis..

M: Maar het huis was heel groot.. sí.. Wij hadden twee kamers..

Agueda: we praten er nu over toen we naar Monreso(?) werden overgebracht..

M: Ah, toen we in Monreso aankwamen.. was alles heel anders..

Agueda: Want, ik zal het uitleggen.. want we waren in Mojiscar..

daar waren we in '44 aangekomen.. en toen zeiden ze tegen ons:

'naar Spanje of naar een concentratiekamp'.. En velen keerden

terug naar Spanje.. en wij bleven. Toen.. brachten ze ons naar

een refugio.. schuilplaats.. in Bouligna (?).. zo heette het

daar.. En daar zaten we.. in één zaal.. met driehonderd personen.. dicht op elkaar gepakt, una tocando el otra.. met de benen zo (helemaal opgetrokken)..

M: En als bed hadden we eso.. een stromatras.. en m'n

grootmoeder.. had een matras vol met luizen.. piojas... van die

hele dikke.. hahaha.. 'Ai.. chiquetas.. wat is er aan de hand..

ik wordt aan alle kanten opgegeten, he..' En m'n moeder keek en:

'maar dat zijn luizen..' En de volgende dag.. pakte m'n moeder

het matrasje en het linnengoed, kleren, ropa.. en ging ermee naar

de rivier.. een bron.. die dichtbij de refugio was.. We gingen

naar beneden met m'n moeder.. we maakten we het nat... want zeep

hadden we niet.. En we maakten alle beddegoed nat... om het te

schoon te maken.. voor m'n grootmoeder.. dat deed m'n moeder.. En

ze maakte het nat.. en goed nat.. en daar op een steen (?) bij de

rivier.. oei.. die luizen.. dik geworden die nacht.. want ze

hadden zich volgezogen.. hahaha.. van die grote zwarte.. hahaha..

sí.

H: Hoe lang zijn jullie daar gebleven?

M: Daar... daar zijn we een jaar gebleven..

Agueda: No.. We kwamen daar met kerst aan.. en we vertrokken begin maart..

M: Drie maanden, oui.. Zij gingen weg.. en ik ging..

H: En daar zaten jullie met honderden en zonder eten?

Agueda: No.. ik weet niet met hoeveren.. hoeveel zalen er waren.. het was een nonnenklooster..

M: Nee, een seminarie.. van studenten.. de armen..

Agueda: En in iedere zaal.. zaten zo'n driehonderd.. dus moet je

je voorstellen met hoeveren we waren.. Er was een eetzaal.. en

daar gingen we om de beurt heen.. in drie of vier ploegen.. om te eten.. met onze gamelas, pannetjes liepen we langs..

M: Als een aalmoes.. We moesten in de rij gaan staan voor een

stuk brood.. dat was een stukje brood, zo klein... en daarna

gingen we aan tafel zitten.. En we moesten de tafel verzorgen..

iedere dag iemand anders.. ik hoefde het geen enkele keer te doen

want we waren met zóvelen...haha.. Eerst gaven ze ons soep..

daarna.. na de soep kregen we vlees.. Er kwam goed vlees binnen..

maar voor ons waren er alleen maar botten... botten.. Er werden

hele schapen naar binnen gedragen.. maar de karbonaden.. en het

vlees... hebben we nooit gezien.. hahaha.. Eh.. Ze maakten bouillon van het vlees.. en de botten voor ons.. en in de bouillon gooiden ze de rijst.. madre mía.. Voor de Spanjaarden.. als u zich dat eens voorstelt.. die de rijst alleen maar wat warm maken.. de korrel nog heel.. De hele middag lieten ze de rijst koken...hahaha.. zoals rijstepap.. en iedere dag werd ons rijst opgediend.. Dios mio.. als je dat iedere dag moet eten.. hahaha.. Ze lieten hem de hele middag koken.. herinner je dat? En daarna.. gingen zij hierheen.. en m'n zwager kwam uit het concentratiekamp.. en las.. reclamó, riep ze bij zich(?)... en ik bleef in deze refugio.. En na een maand vertrok ik ook.. en ik ging naar de hoge Pyreneeën.. On de hoge Pyreneeën groeven ze de berg af, minaron.. de top.. van een grote berg.. die groeven ze af.. om een kanaal aan te leggen.. om stroom aan een elektriciteitsfabriek te leveren.. Oh.. wat een werk was dat.. hoe die arme man heeft moeten werken.. hij werkte daar.. hij was así, zo (mager)... oh hij was als een lijk.. Want.. daarbinnen kwamen de stenen uit de rots vallen... ze moesten binnen eten in de rook... En alleen bedwelmd (door de rook) konden ze aan het werk.. niet alleen hij werd zo behandeld.. maar iedereen.. En ze lieten ze werken in de sneeuw.. want wij hebben hier in de Pirineos sneeuw.. (gewerkt).. het hele jaar door.. zoals zij dat wilden.... En hij kwam terug.. así.. (pinkdun).. en korte tijd later.. hij ging niet toen dood.. maar daarna.. vooral hierdoor.. hij was een skelet.. de arme..
We woonden daar drie jaar.. in de Altos Pirineos...

H: En hij werkte zo gedurende drie jaar?

M: En daarna.. en ik werkte ook.. als mensen me vroegen.. om aardappels te rooien.. of tuinbonen te plukken.. nee, geen tuinbonen, habas.. maar bonen, judías... om te plukken.. om graan, koren te maaien... oh.. moet je eens zien.. eso pobre de mí.. arme ik.. hoe zielig ik was (?)..

H: Met de zeis?

M: Met de korte zeis.. sí.. ook.. en als m'n man van z'n werk kwam... en ik nog niet weg kon gaan.. kwam hij me helpen.. el pobracho.. de arme..

H: Om te helpen?

M: Ah.. oui.. En daarna was er een mevrouw.. en die had een kasteel.. daar in (?)aguas, Agües.. en die mevrouw woonde hier in Frankr.. hier in Toulouse.. en ze kwam alleen de.. de zomers... en ze had een dienstmeisje dat Spaanse was.. maar dat dienstmeisje bleef in Toulouse bij haar dochter.. en de grootmoeder, la abuela.. ging daar naartoe.. en.. zij wilde de faenas, het werk niet doen.. en ik ging daarheen.. om het huishouden, las faenas te doen.. En ze gaf me vijf franken.. y va.. en ik ging daar dweilen en zo....

H: Maar het was tenminste..?

M: Ze betaalde me.. het was beter.. oh.. sí, sí, sí..

H: Maar betaalden ze je voor dat andere werk dan niet?

M: Sí, sí, sí.. ze betaalden 5 francs en ze gaven eten aan mij en aan de chico, het kind.. sí, ze.. die mensen waren goed.. in de Pirineos.. Oh.. sí, sí.. als we daar niet heen gegaan waren zouden we dood geweest zijn... en Agueda ook.. (?)

Agueda: En Emilio was daar ook, el pobre.. die werkte ook in de mijn..

M: Sí.. en m'n man.. die hadden het slecht.. En ik en el chico.. wij waren daar beter af..

H: Hoeveel jaar heeft je man daarna nog geleefd? Wanneer ging hij dood?

M: 15 jaar geleden..

H: Ah, 15 jaar geleden. Hij heeft dus nog vele jaren daarna geleefd.

M: Sí, sí, sí.. hij is in dit huis doodgegaan.. Het eerste jaar dat we hier waren.. in dit huis.. Wat een mala suerte, ongeluk... sí.. Want hij was beter dan el pan, het brood.. niet omdat hij m'n man was.. mais.. maar meer.. hij had weinig geluk.. op het werk.. in Spanje.. Want.. toen hij naar de fabriek ging.. bueno.. toen hij werkte.. was hij gedelegeerde van de.. CNT.. van de.. hoe zeg je dat.. de la cotizado.. van de CNT.. del cotizar.. en hij was de afgevaardigde.. toen ze zich realiseerden dat hij een vertegenwoordiger, delegado was.. ktsj.. de straat op... Toen hij in Terrasa woonde.. ik geloof dat hij alle fabrieken in Terrasa heeft gezien... want zodra ze zich er rekenschap gaven dat hij afgevaardigde was.. smeten ze hem de straat op.. En dan had hij nog twee broers die in een sanatorium werkten... maar z'n broers bewerkten er de grond.. in een sanatorium.. Ze werkten daar op het grondbezit.. en.. en daar ging hij werken.. bij hen... en daar werkte hij.. daar..

H: Daar werd hij op z'n minst geaccepteerd?

M: Sí.. als CNTista.. En daarna zijn we naar Albalate gegaan.. en daarna gingen we naar Cataluña.. en daarna...

Manuel: Naar Frankrijk..

H: En na het werk in de mijn, waar ging hij werken?

M: Op het land.. op het land..

H: Dat was in Fronton?

M: No.. eh.. in Belberó(?).. En hier woonden we negen jaar.. in Elverón.. of tien.. En daarna gingen we naar Fronton.. en daar woonden we.. 5 jaar.. Drie jaar aan de rand.. twee jaar in het huis.. ook al was het op de grens.. het was nog steeds Fronton.. Ja, 5 jaar geloof ik dat we daar waren.. En was nog meer?

Manuel geeft de data van verblijf daar aan en María vertelt dat ze geen geheugen voor juiste data heeft.

H: Maar het werk in de mijnen dat was in een batallon de trabajo, in een arbeidersbataljon?

M: Ah, sí.. sí, sí, sí, sí.. gedwongen..

Agueda: Dat moet je uitleggen... dat jullie hier naar toekwamen en hij in de arbeidsbataljons zat.. onder controle.. en dat hij zonder toestemming vertrok..

M: Ah, oui.. Ik herinner me dat we hier naartoe kwamen om de familie te zien... de baas die m'n zwager had... die had een arbeider nodig.. en met Allerheligen.. wanneer was het dat we kwamen.. met.. met.. (A: Mei).. Nee.. met oktober of november.. ik herinner ik me dat we tomaten inmaakten, nietwaar?.. Ik herinner me nog dat we kwamen om de familie te zien.. dat herinner ik me.. dat is waar he.. dat herinner ik me.. En die

goede man.. die zei tegen m'n zwager: 'als je hier wilt blijven om bij ons te werken zal ik het regelen'.. En hij zei: 'sí sí'.. want dat werk dat kende hij (?).. en we spraken af om met Allerheiligen hier naartoe te komen.. om te werken.. En een paar dagen daarvoor.. kwam er een bevel... dat we allemaal naar de companias de trabajo moesten.. allemaal naar de arbeidsbataljons.. En we hadden al het plan.. en alle papieren voor het werk.. en op een dag 's morgens vroeg.. gingen we te voet.. ik weet niet hoeveel kilometers we liepen want er was geen autobus.. en we kwamen hier naartoe naar de casa de Valero.. naar de familie.. zodat ze ons niet naar de werkkampen zouden sturen... Daarna woonden we hier en werkten we... en de baas van hier.. de onze.. wilde declarar.. uitleggen, aangeven.. hij dacht dat hij daar goed aan deed... Hij ging naar een controleur en zei.. dat hij een arbeider had.. die hij geregistreerd wilde hebben, dat hij zijn papieren wilde regelen.. El tío.. cabron.. hahahaha... dat gebeurde.. haha.. in plaats van de papieren te regelen... kwamen de volgende dag de guardia civil ons van het land halen.. eh.. de guardia.. ehm.. hoe heten ze.. de gendarmes.. Ze brachten ons naar het kamp.. naar de bezette zone.. van de Duitsers...

H: Maar van hier uit, vanuit een vrije zone?

M: Sí..

Manuel: Sí, sí.. ze werden naar San Malou gebracht..

M: We gingen naar San Malou.. en in San Malou... bombardementen!!!

H: San Malou was een concentratiekamp?

M: Nee, nee.. een werkkamp.. om te werken voor de Duitsers.. een dorp.. op de punt van Frankrijk (discussie: een eiland of niet?) Daar waar ze de schepen maken.. In San Malo maken ze de schepen.. en in San Etienne.. waar ze de.. barcos.. nee, niet in San Etienne.. in San Nazaire.. En daar brachten ze ons heen en we bleven daar een maand.. En toen die.. en toen.. we hebben quand meme geluk gehad... toen we daar waren.. bediende m'n zus Pilar.. de arme.. ze hebben haar begraven.. in een bakkerij.. en in een winkel. En in deze winkel kwam een marchante.. een reiziger.. een handelaar.. en die was zeer bevriend met de dueña.. de eigenares... hoe heette die man... Ik herinner me niet meer hoe hij heet... maar in ieder geval was het een goede man... Hij zegt pues: 'als ik de volgende keer terug kom.. zal ik papieren voor u regelen.. zodat je niet weg hoeft'.. En ik..: 'je gaat niet weg..' Hij was nog niet weg.. hij zat nog thuis.. verborgen.. op de graanzolder.. een maand.. en z'n vrouw.. en hij dacht aan alles.. de pobre.. Hij zat in de zon.. zodat niemand kon zien dat hij opgesloten had gezeten.. dat.. dat.. Hahahaha.. Hij dacht aan alles.. hij was analfabeet.. maar.. met een hoofd! Daar zat hij een maand.. en na die maand... werden z'n papieren geregeld en hoefde hij niet meer voor de Duitsers te werken.. Dat was een maand.. we gingen hierheen... naar het plein eh.. La plaza Bosca (?).. want daar woonde hij.. Perens heette hij.. oui.. monsieur Perens... en ik kwam met een corazón tan estrecha.. ik had het zo benauwd.. want als ze ons om papieren zouden vragen... hij noch ik hadden papieren... als ze ons zouden pakken konden ze ons naar Spanje sturen (? onduidelijk).. nog steeds.. En fin.. we kwamen bij hem thuis aan.. we aten bij hem... we hadden iets van het platteland meegenomen.. want op de campagne hadden we altijd te

eten.. Ik herinner me.. dat we een fles.. met vet.. van canard.. eendenvet.. hadden meegenomen.. en ook een eend.. en ham.. en zo.. we hadden zo wat meegebracht.. We aten bij hem thuis en daarna.. nam hij ons mee naar Rue Riquet.. daar was het comité van.. ik weet niet van welke partij dat was.. 'U gaat hier zitten.. en ik zal het regelen.. seguro, zeker'... En hij ging naar binnen... en na een half uur...: 'hier heeft u ze.. u kan gaan waar u wil.. hier.. deze papieren zijn voor u.. alles is geregeld..' Oui, oui.. en alle papieren waren geregeld... Manuel: Daar in Rue Riquet was waar het Ateneo was..

H: Dat was dus clandestien werk, die papieren?

M: Sí, sí, sí.. Alors que... toen gingen we naar huis.. blijer dan la chupilla.. een zuigeling (?).. En ik herinner me.. we wilden de man bedanken die dit allemaal gedaan had.. en ik herinner me dat hij zei: 'mais non... u heeft me al een keer betaald.. en dat is prau, genoeg'...'u heeft al een keer dingen voor me meegenomen en dat is genoeg.. één keer is genoeg'... Hij was heel goed.. die man...

Manuel: En in die tijd waren heel veel mensen veel slechter.. die profiteerden van..

M: Sí.. hij was een goede man.. En zo ging dit voorbij.. we bleven daar.. en daarna kwamen we hierheen...

Agueda: Weet je nog dat hij in San Malou zat.. en een keer met verlof kwam? Hij kwam naar Toulouse.. en er ging geen auto of trein..

M: Ah, sí..

A: Hij kwam te voet.. lopend.. in de nacht.. 15 kilometer lopen.. in de nacht naar huis..

M: En in de nacht klopte hij aan het raam.. en ik: 'wie is daar?' En hij: 'ik'.. en ik met een sprong uit bed! Hahahaha.. 'Waar ga je heen.. desgraciado..' En hij: 'ik ben en blijf hier'.. En hoe ben je hier gekomen?' 'Pues, andando, lopend'.. Hij had de weg gevraagd aan een guardia.. dicht bij het station.. en toen 15 kilometer.. andando..

Agueda: En die andere keer.. toen hij met de trein kwam?

M: Ah, sí.. Hij had een paar schoenen voor mij bij zich... en daar was hij zo blij om.. el pobre.. Hij was zo gelukkig dat hij een paar schoenen voor me bij zich had.. hele mooie.. bij een schoenmaker gemaakt...en.. een bombardement!.. en hij had nog maar net tijd om de ruiten te breken en van de trein af te springen... en na hem nog een paar... maar de anderen zijn verbrand... Een bombardement...

Einde kant 1.

Manuel: Toen de Duitsers hier waren.. stonden op alle grote stations.. als het personeel vervoerd moest worden.. een konvooi.. met aan allebei de kanten een wagon met dynamiet..

M:.. en hij kwam met een hele koffer vol.. en was bang dat de Duitsers die zouden doorzoeken.. met kaas en zo.. maar dat moest hij allemaal achterlaten... de arme...

H: En je man en jij hadden jullie anarchistische idealen?

M: Sí, sí, sí.. Ik in het begin niet.. omdat zoals ik je al zei.. bij de rijken woonde.. iedere dag naar de mis.. en de rozenkrans... hahaha... Mais.. toen ik samen ging.. toen we elkaar leerden kennen.. legde hij me de geschiedenis uit.. en

daarna.. was ik veel feller dan hij.. oui, oui, oui.. Veel niet... want hij had meer ervaring... Zij waren met 9 broers en zussen... van de 9 waren Francisco.. Ramón en Carmen.. en hij.. 4.. Er waren er meer.. maar degenen die libertarios waren.. Francisco, Ramon en Carmen.. en Emilio..

H: En de anderen waren katholiek?

M: Noch het een noch het ander... Ze mengden zich nergens in.. Er waren er twee.. die woonden in het sanatorium.. daar waar m'n man later ook is gaan werken.. die hadden een goed salaris.. Ze werden dubbel uitbetaald met kerst.. met oud en nieuw.. en hadden allerlei voorzieningen.. medicamenten en zo.. wat ze wilden.. die leefden goed.. Maar de anderen.. de 5.. de vier.. maar.. geen ideeën he.. ni ideas (?).. Oh, oui.. la Carmen.. de arme.. met de angst in de oorlog.. toen ze in Terrasa was.. (Een auto-alarm weerklinkt.) Toen liep ze met een pistool tegen haar borst.. dat was in de oorlog..

Toen de oorlog begon.. er was daar een groot casino.. een casino van de rijken... ze hadden de rijken eruit gezet... en een keuken voor de armen erin geplaatst... voor de..hoe heten ze.. voor de milicianos.. en zij werkte daar in de keuken... Maar in de keuken.. met een pistool tegen de borst verborgen, de arme Carmen.. ze was zo dapper, la pobreta..

H: Hoe waren voor jou de eerste dagen van de oorlog?

M: Ik was in huis in Terrasa.. ik ben niet naar buiten gegaan, nee.. Ik moest bij m'n zoon thuisblijven.. en ik heb niets gedaan.. Noch in Terrasa.. noch in Albalate.. arme ik.. zij wel tegen mij.. maar ik niets tegen iemand...

H: Maar je hebt wel op het land meegewerkt, nietwaar?

M: Ah.. sí.. Een jaar gingen we mee zaaien.. met .. in het kollektief.. en ik als kookster voor een burco(?) van zaaiers, een groep.. en ik maakte de maaltijden klaar..

H: Herinner je je nog met wie?

M: Sí.. met Pilar.. van.. Miguela.. la prima hermana de Miguel... La Pilar de... Miguela.. María.. Castro.. Ja.. want haar vader en die van Miguel waren broers.. en die van Rosalia.. (leggen de familierelaties omstandig uit.)

Wij waren de enige 2 vrouwen.. M'n man.. m'n zoon.. en.. beter gezegd.. m'n zoon werd ziek.. en we zouden boven blijven slapen.. en toen de chico ziek werd gingen wij terug naar het dorp en zij verving mij.. Anders zou ik de enige vrouw geweest zijn.. maar zij verving me.. Antoni van Isabel werkte er ook.. hij is ook dood, de arme... en allemaal die daar waren.. zijn dood... En wie was er nog meer.. behalve die man.. We waren met.. ik weet niet meer met wie.. ik weet wel dat ze allemaal dood zijn.. En zij.. is de enige die nog leeft.. maar ze werkte er niet echt.. maar viel voor me in.. sí.. Toen ik naar huis terugging.. kwam zij voor me invallen..

H: Er waren mensen die niet uit vrije wil gingen?

M: Ja.. zij moest wel.. maar de anderen.. sí (uit vrije wil).. Die Josefa.. van Antonio de Isabel.. en de anderen sí.. want die hadden ook die ideeën.. Ik herinner me niet wie er nog meer bij waren..

(onderbreking)

.. Mur Escanilla.. die was ook in Mauthausen... (primo van m'n huisbaas.)

Maria del Mur, haar dochter is kapster etc. leeft die nog.. (een aankondiging van het overlijden van Mur Escanilla is gefotokopieerd in mijn bezit.)

M: Deze man is verbrand in Mauthausen en de man van Miguela ook en de Lapolla ook. Drie.. drie uit Albalate hebben ze verbrand... in Mauthausen.. Pablo Sagarra Siguera... ook..

H: Deze zijn verbrand.. maar veel meer hebben in Duitse concentratiekampen gezeten?

M: Ja, (enige voorbeelden van mensen die teruggekomen zijn (naar Frankrijk) en vrij snel gestorven zijn).. en degenen die daar nog leven.. dat zijn de slechten..

Een verhaal hoe men mensenvlees at, het verhaal van een vriend van een overlevende uit het kamp.

Nog één man uit Albalate is bij hun weten in Duitse kampen geweest, het kunnen er meer zijn.

Een man is verdwenen tijdens het verzet tegen Franco na de oorlog. Aurelio ging ook naar Spanje en werd daar vermoord.

M: Oh, oh, oh.. die oorlog.. Als we erover beginnen raken we niet uitgesproken.. Als ik op de tele iets over oorlog zie.. voel ik me ziek worden.. dat moet ik overgeven.. Wat we allemaal niet gezien hebben.. al die doden langs de weg.. en tataratata(mitrallleur).. Toen we uit.. hoe heet dat.. uit Lérida vertrokken.. een lawaai daar in de lucht.. ze beschoten elkaar... en iedereen wierp zich op de grond.. verlamd van angst.. een combate.. een veldslag daar.. oei.. en er kwam er één brandend naar beneden.. en wij allemaal plat op de grond.. met de mond open.. un combate.. oi...

H: De vliegtuigen..

M: Zij.. onder elkaar.. ze beschoten elkaar.. En wij allemaal plat op de grond... stil.. met een palo, stok.. in de mond... want als er bommen vallen kun je exploderen... en zo.. met je mond open.. loop je niet het risico... uit elkaar te klappen... Zo deden we dat.. Maar ik zal m'n hele leven land dit bombardement herinneren..

En daar... waar we op dat casa del campo waren.. waar Emilio la garriga(?) ging zoeken... ik weet niet meer hoe dat dorp heet.. en daar was de kar.. het was in de buurt van Tarrega en daar op de weg.. m'n grootmoeder.. la pobreta... kon er niet afkomen.. en wij holden de struiken in.. En we zaten daar in de struiken.. en m'n oma.. ze gaan haar doodmaken!.. en m'n oma, de arme.. maakte zich daar op de kar... heel klein, heel klein... als een kuikentje... En een bombardement!... een bombardement!.. dat.. van angst pakte ik de crio, de kleine.. en hij hilde... en ik 'stil.. hou je mond...'... van angst.. hij schreeuwde wat hij kon.. en ik: 'zwijg.. zwijg!..' En later.. onder de kar... zodat ze ons niet konden raken..

Manuel: Zie je wat een mala leche ze hadden.. de bevolking bombarderen op de vluchtwegen...

Gebabbel over oorlogen in het algemeen.

H: Kun je uitleggen hoe je man jou de libertaire idealen heeft bijgebracht? Want dat lijkt me moeilijk aan iemand die nog niets

weet.

M: Oui, oui, haha. Hij legde me uit hoe goed het was om te leven sin tener cuartos intercambio.. zonder kwartjes als ruilmiddel.. met onderlinge ruil, intercambiar.. de ene werkte en una cosa.. maakte een ding.. de ander een ander.. maar onderlinge ruil.. en dat het geld niet zou bestaan.. want de fout was.. dat er geld bestond.. En als je estos fanfarrones ziet... die rrr.. het geld lieten rollen... de munten.. las monedas.. maken me nog steeds bang.. me dan horror.. En heel vaak hadden we hier.. hier ruzie.. geen ruzie.. mais we diskussieerden.. want hij ging naar San Sernin.. de zondagen.. om iets te kopen... en hij nam precies afgepast geld mee... Maar hombre.... want er waren daar.. eh.. charlatanes.. die hadden dingen op de tafel.. die ze verkochten.. por todos cuartos... 'Neem wat cuartos mee... want als er een aanbieding is...'.. 'Ik geen cuartos..' hij nam nooit cuartos mee.. altijd precies gepast.. En ik ook.. En tegenwoordig.. tegen de jongeren.. jullie hebben te eten.. alles wat jullie nodig hebben.. en ik neem nooit geld mee.. ik heb er geen vertrouwen in.. Want hier.. ze geven me te eten en te drinken.. ze kleden me.. en waarom zal ik meer nodig hebben? Zij zijn jongeren.. en zij regelen het wel.. En m'n man heeft me dat geleerd.. oui, oui, oui..

H: En heb je ook vergaderingen en zo bezocht?

M: No.. yo de eso.. no..

Maar in huis hadden we diskussies.. een keer een ruzie.. tussen de secretaris.. en hij van propaganda.. de een kwam uit Fraga en de ander uit Binéfar.. Nee.. ik ging niet naar vergaderingen... Die uit Binéfar.. nee Calanda.. is terug naar Spanje..

H: Waarover werd gediskussieerd?

M: Diskussies.. omdat hij zo laat thuiskwam.. daar ging het meestal over.. en ik was bang om alleen te blijven.. verder niet.. hahaha..

H: Maar over zijn of jouw ideeën..

M: Ik was het er altijd mee eens.. ik ging er altijd mee akkoord.. altijd.. altijd legde hij me uit.. En ik deed wel eens ondoordachte dingen... zoals toen de chico geboren werd.. wilde ik hem dopen.. ai.. hij werd (kwaad) op me!... En juist op dat moment.. het regende nooit.. maar die nacht.. regende het de hele nacht.. en hij.. : 'me cargo la leche.. als je met de chico naar buiten gaat.. naar dat huis... ben ik weg'. Maar het regende.. en ik ging de deur niet uit.. maar ik wilde hem laten dopen.. en hij niet...

H: En nu, noem je jezelf katholiek of..?

M: Libertaria.. libertaria.. oui, oui, oui..

Ik ben altijd libertaria geweest, altijd.. dat heb ik je al uitgelegd.. altijd..

H: En als je eerder met de ideeën bekend zou zijn geweest?

M: Hetzelfde.. igual.. yo.. sí, sí, sí..

Want wij.. ya venimos de raza.. wij zijn het bijna als ras.. want m'n grootvader... in die tijd.. toen de koning er nog was.. er was alleen de koning... was hij de grootste republikein van Albalate.. m'n grootvader.. in die tijd, he.. En m'n moeder, la pobreta.. altijd... ze was katholiek.. ze was gedoopt.. maar

praktiseerde niet he, deed er niets aan.. en tegen de curas.. En m'n grootmoeder.. ni hablar.. moest er helemaal niets van hebben.. Ze zij altijd.. : 'als ik doodga.. geen curas, he.. geen curas'.. en naar de mis.. nooit, nooit..

H: De ideeën bij jullie thuis waren dus..

M: De ideeën thuis.. kwamen al van jaren geleden.. want m'n grootvader.. was de grootste republikein in die tijd.. want republikein.. toen de koning er was.. was een republikein links... Want hij was.. in het centro.. (Obrero)..

A: Herinner je je nog wat hij tegen moeder zei? 'Ik zal het niet zien.. jij een beetje.. maar de kinderen zullen het zien..'

M: Sí, sí, sí.. en hij werkte nog voor het huis van Colomo.. m'n grootvader.. en het is waar, hé.. wat m'n opa zei..

En die arme Miguera.. tegen m'n vader.. Mijn vader.. was 't niet zo sterk als m'n grootvader.. want met 8 jaar werd hij door z'n ouders aan het werk gezet... en hij was altijd met bazen omgegaan, patrones.. en in die tijd.. de bazen.. je weet hoe ze waren.. allemaal heiligen.. en toen was hij niet.. maar later was hij ook zo.. En.. hij zei.. de primo segundo de mi madre.. die zei: 'je hoort niet voor bazen te werken.. kom hier..' 'Maar wie heeft er wel werk voor ons?' antwoordde m'n vader.. Dat was Joaquinet.. hij heette Joaquin.. maar we noemden hem Joaquinet...: 'je kinderen zullen hier ooit met autos langskomen'.. Onvoorstelbaar.. want we hadden hier vier of vijf auto's.. hahaha....

H: En hier in Toulouse ging je ook niet naar vergaderingen?

M: no, no. Naar de festivals... ieder jaar.. En ik betaalde contributie.. en als er vrouwen niet betaalden.. dat betaalde ik meer.. Want soms was dat heel veel.. als een man en een vrouw contributie betaalden.. en ze hadden al hoge uitgaven.. alors.. Want er waren in die tijd gevallen...

Manuel: Het was voor vrouwen wel goedkoper dan voor mannen, sí, sí..

M: Ik kan me niet meer herinneren hoeveel ik betaalde.. we kregen hetzelfde zegeltje..

H: Heb je met je man ook over vrijheid van seksualiteit gesproken, wist je iets van seks voor je met hem trouwde?

M: No..

Agueda: Over vrije liefde.

M: No... hierover niet.. hierover spraken we nooit.. Maar ik voelde me goed in onze relatie..

Tegenwoordig... m'n kleindochter woont al drie jaar samen met een man... maar voor mij is ze getrouwd.. dat is hetzelfde.. want waarom? Ze gaan nu trouwen.. in het gemeentehuis... maar waarom.. er gebeurt niets.. ze schuiven wat met papieren..

Manuel: Een overbuurvrouw van ons leefde in vrije liefde met haar man.. die ook in Duitsland heeft gezeten.. ze is weduwe.. maar omdat ze geen papieren heeft... krijgt ze niets..

M: Ja.. dat is waar.. Ik moest ook de papieren van m'n man.. de geboortedatum en onze trouwdatum overleggen.. want anders zou ik niets van z'n pensioen kunnen krijgen..

Wij zijn in Terrasa getrouwd.. in het jaar dat de republiek kwam.. en resulta que.. we trouwden voor de kerk en voor el ayuntamiento.. op het stadhuis.. En we gingen naar het stadhuis.. en omdat we al voor de kerk getrouwd waren wilden ze op het

stadhuis niet.. wilden ze ons niet trouwen... Want hij wilde op het stadhuis trouwen. En ik.. omdat ik beïnvloed was door de amos, de bazen.. wilde ik voor de kerk trouwen.. en we zijn dus alleen maar voor de kerk getrouwd... hahaha, sisisí.. En m'n man.. oe.. die wilde dat niet...
(Manuel over trouwen in Frankrijk nu.)

H: Herinner je je de spelletjes die je speelde toen je klein was?
M: Oei... hardlopen... hahaha.. en touwtje springen.. en spelen met pitos.. en met de tabas... maar niet veel..

H: Herinner je je toen ze de percelen van de duque de Solferino verdeelden?

M: Ah, sí.. Ik herinner me van die verdeling van het patrimonium... een feest! Tot en met de cura kwam.. Dit kunnen jullie je niet herinneren (tegen Manuel en Agueda.) Toen ze dit patrimonium verkochten.. en de rijken.. die wilden het voor zichzelf kopen.. en het dorp.. dat was veel sterker.. dan de vier rijken die er zijn.. en die wilden het ook.. en die zeiden: 'in een bepaalde tijd.. kunnen we over voldoende geld bezitten om dit te kopen.. ' Conque.. het dorp maakte un empron.. opende een rekening bij de bank.. en ze haalden het. Toen had het dorp feest.. met muziek.. met dansen.. ze dansten de jota.. daar bij casa Colomo.. en daarna.. en de cura kwam ook.. en toen hij zag dat de jota gedanst werd.. ging hij weer weg... hahaha..

H: Waar hielden jullie het feest? Op het plein?

M: Sí, sí.. en overal in het dorp.. Het was een compleet gekkenhuis... Mannen en vrouwen.. en dansen en zingen.. en eten.. en overal dansen en zingen.. (hahaha.)

Manuel: Ik kan me nog wel van de loten met de nummers op het plein herinneren...

M: Ik was er toen niet.. ik woonde toen in Terrasa.. Maar toen ze het feest hadden.. toen was ik in Albalate.. maar met die.. eso.. no.. toen woonde ik in Terrasa... Maar met de feesten.. was ik er... want ze hielden deze.. met San Miguel.. dat herinner ik me.. Ik weet ook nog.. dat de moeder van Miguel.. de moeder van Macuca... die danste enige jotas.. die vrouw.. Ze danste heel goed, he.. En allemaal... Er was een vreugde, blijdschap toen, in het dorp..

H: Als je van Terrasa naar Albate terugging, ging je dan met anderen uit het dorp?

Manuel: Er woonde heel veel mensen in Terrasa he.. Bijna alle kinderen van de humildes.. de armen..

M: We hadden maar weinig tijd om te gaan, he.. Een week per twee jaar.. Niet allemaal tegelijk.. kregen we vrij...

H: Eens kijken: over de kerk hebben we het gehad.. over vrienden en vriendinnen...

M: In Albalate had ik die niet.. In Terrasa wel.. in Terrasa.. uit Belver.. uit Alcolea.. Die zijn ook allemaal dood, de arme.. de Torrochas.. die zijn dood.. ik ken er geen een meer.. no, no..

H: Hoe onderhielden jullie contact? Toen jullie in Frankrijk aankwamen was het moeilijk om te ontdekken waar de familieleden zich bevonden, nietwaar? Hoe kregen jullie dat voor elkaar? Met brieven of..?

M: Nee.. toen we in Mojiscar aankwamen... dat is.. dat dorp in Frankrijk... toen we daar aankwamen... zetten ze... zetten ze ons in een dagblad.. Ze zeiden tegen ons... we moesten ons daar melden om formulieren te krijgen.. en ze plaatsten een lijst.. in het dagblad.. met de namen... van wie gezocht werden.. En wij deden dat ook... M'n moeder plaatste die van haar zoon.. María van haar man... en zo.. En als ze in de kampen die lijst lazen en de namen.. er waren er veel die ons schreven.. anderen schreven ons... sí.. Personen uit Albalate die in het kamp zaten en onze gegevens lazen.. die schreven.. sí.. sí.. sí.. En ze schreven en gaven informatie over onze ooms.. van de broer van m'n moeder... die was toen in Frankrijk..

Agueda: En Emilio.. omdat die voor de oorlog al in Frankrijk was geweest.. hij gaf de gegevens door van dat dorp aan m'n zus... voor het geval we uit elkaar zouden gaan.. Hij zei: 'jij schrijft naar dit adres..' Hoe was dat ook al weer.. Limoux.. Arras.. no.. (Onverstaanbaar door vliegtuig.)

En we schreven en kregen nooit antwoord. En op zekere dag... nam een cunñado ons mee... hij zat in een kamp in Argeles.. no.. ik lieg.. in Vernet..
(zeer druk luchtvaartverkeer)

H: Maar jij had dus een speciale manier gevonden. Je had al drie keer geschreven..

M: Ja.. we schreven naar deze chico en hij antwoordde op een zeker moment.. en we gingen die opzoeken in het kamp.. en we gaven hem dit adres.. en aan m'n zwager.. En hij was het die schreef.. die chico.. en na vier dagen ontvingen we een brief.. met het adres van m'n man.. Dat was zes maanden he.. dat we niets van hem gehoord hadden, wisten... Na zes maanden kregen we een brief.. daarin bedankte hij die chico ook.. en daarna iedere week stuurde die chico ons een brief met 2 of 3 postzegels... zodat ik naar m'n man kon schrijven.. En hij.. hij komt uit Belver.. hoe heet hij ook weer? Hij was een sobrino van de Campos familie... (weer vliegtuigen.)

H: Als jet terugkijkt, welke periode in je leven was de gelukkigste?

M: Ik, toen ik m'n man tegenkwam....

Manuel: Het gelukkigst.. toen je naar Albalate terugging?

M: Oh nee.. No, no.. ik vond Albalate niets.. Het was toen in Terrasa.. Als Le Pen me eruit zou gooien.. ik naar Terrasa.. niet naar Albalate.. In Terrasa had ik het beter.. en hier in Frankrijk nog meer.. sí, sí, sí.. In Frankrijk hebben we moeilijke, slechte momenten gehad.. maar ook vele goede..

H: Maar leven in het comunismo libertario was niet?

M: Sí, sí.. ook dat?

H: Wat heb je aan veranderingen van het comunismo libertario in Terrasa gezien?

M: Nee.. daar was niets.. jawel.. er waren er heel veel.. Want in Terrasa.. ook voor de oorlog.. domineerde links in de straten.. van Terrasa.. Sí, sí.. bien.. In Terrasa was dat goed.. maar in Albalate niet.. De mensen in Albalate son muy acuahetes.. roddelaars.. ze zijn op een moment van hier.. en het volgende moment.. van daar.. Als je ergens heen ging.. bekritiseerden ze je daarom.. en ging je een andere kant op.. ook..

H: Was dat toen ook zo?

M: Oi.. ohohoho.. 't was hetzelfde.. Nee, ik heb geen vertrouwen in Albalate.. no..

M: Ik ben María Oto Esquerra.. en ik word op 29 augustus.. 81 jaar..

H: Alvast van harte gefeliciteerd.